

БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА КУЛТУРА

докторант **Никола Живков**, nzhivkov1992@gmail.com

**Катедра „Политология“
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“**

Резюме: В изследването въз основа на теоретичните постановки за политическата култура на Гейбриъл Алмънд и Сидни Верба се разяснява нейната същност, структурни компоненти и обществена мисия. Разглежда се формирането и развитието на българската политическа култура от Възраждането до нашето съвремие. Върху тази основа се градят перспективите за обществената ѝ роля - политическата социализация на гражданите за формиране на техните убеждения. За решаването на тази задача се защитава тезата за необходимостта от създаване на активна мрежа за гражданско образование и гражданска култура.

Ключови думи: гражданска роля на личността, политическа култура, политически ориентации, видове политическа култура, участваща българска политическа култура, гражданско участие, гражданско образование

JEL: I20, I21, L30

BULGARIAN POLITICAL CULTURE

PhD student **Nikola Zhivkov**, nzhivkov1992@gmail.com

**Department of “Political science”
"St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo**

Abstract: Through the fundamental theoretical understanding of political culture written by Gabriel Almond and Sidney Verba, we explain its essence, structural components and public mission. In this article, we are reviewing the creation and development of Bulgarian political culture throughout its history. This understanding is based on its social role - the political socialization of citizens and their beliefs. To solve this task, we defended the thesis of creating an active network for civil education and civil culture.

Key words: civic role of the personality, political culture, political orientations, types of political culture, participating Bulgarian political culture, civic participation, civic education

JEL: I20, I21, L30

Въведение

В политическото и гражданското общество човекът се изявява в ролята си на гражданин. В политическото общество той е избирател или упълномощен от избирателите представител в органите на държавното управление. Като политик или политически лидер, изпълнява функции по изработване или изпълнение на нормативни или поднормативни актове. В гражданското общество, гражданинът по своя инициатива чрез включването си в сдружения, участва в решаването на проблеми, които не са пряко задължение на държавните институции или си сътрудничи с тях за решаването на такива от обществен интерес.

Гражданската роля на личността на първо място има юридически измерения, които са свързани с гражданството. На второ място, за да се изпълняват успешно и добросъвестно предоставените му права и задължения, произтичащи от гражданския статут, неговата гражданска роля е обект на социализация. Тя е свързана с овладяване на знания, модели на поведение за участие съвместно с другите граждани в публичния живот на обществото. В този процес водеща е ролята на политическата култура. С настоящето изследване си поставяме задачата да изясним нейните същностни особености и обществена роля, формирането и развитието ѝ в българските условия, както и ролята ѝ за съвременната политическа социализация на гражданите.

1. Политическата култура - теоретични постановки

Понятието „политическа култура“ е въведено от Гейбриъл Алмънд през 1956 г. в негов доклад изнесен в Пристънския университет. Защитаваната теза прераства в цялостна концепция, благодарение на съвместната му работа със Сидни Верба, която е изложена в труда им „Гражданската култура“. В него те формулират своето станало класическо определение за политическата култура, а именно: „политическата култура на една нация е особеното разпределение на образците /patterns/ на ориентации към политическите обекти между членовете на дадена нация“ (Георгиев, 2000, с. 53). Политическите ориентации имат отношение към поведението и действията на гражданите и се отнасят до усвоените аспекти на обектите и взаимовръзките. Те включват главно три основни елемента: 1) когнитивни ориентации, т.е. познания и представи за ролите и задълженията, произтичащи от тях, на нейните „входове“ и „изходи“; 2) афективни ориентации или чувствата, които поражда политическата система, нейните роли, персонал и изпълнение; 3) оценъчни ориентации - това са оценките и изборът на политическите обекти, които се свързват в типични комбинации от ценностни стандарти и критерии, информация и чувства (Георгиев, 2000, с. 53).

Изводът е, че политическата култура е особен модел на познавателни, афективни и оценъчни ориентации към конкретните политически обекти, които се представляват от „обща политическа система“. В рамките на политическата система ориентацията са предпоставка за политическо действие на гражданите. Те се мотивират от такива фактори като историческа памет, традиции, норми, чувства и пр. Политически цели на ориентацията са всички държавни институции, политическите партии, групите за натиск и личността като участник в политическия процес (Манолов, 2019, с. 363).

По отношение на политическия обект, разбиран в неговия институционален аспект Гейбриъл Алмънд и Сидни Верба различават четири основни политически ориентации: 1) ориентации към политическата система

като цяло; 2) ориентации към „входа“ на политическия процес, това са политическите партии, групите по интереси и средствата за комуникация; 3) ориентации към изхода на политическия процес - структурите са администрацията, съдилищата, законите и административните актове; 4) ориентации към собствения „Аз“ като участник в политическия процес - това са познанията на личността, неговите права и задължения, готовност за участие в политическия процес (Георгиев, 2000, с. 363).

От позицията на така изложените тези на Алмънд и Верба за политическата култура, тя се разкрива чрез честотата, с която се проявяват различните познавателни, афективни и оценъчни ориентации към политическата система като цяло, аспектите на нейния „вход“ и „изход“ и „Аз-ът“ в качеството му на политически актьор. „Тази матрица, казва проф. Пламен Георгиев, обобщава и връзките на съгласуваност - несъгласуваност между политическата структура и политическата култура“. Като всеки от основните три типа култура, обособени от Алмънд и Верба - патриархална, поданическа и култура на участието, би могъл да се разположи в нея (Георгиев, 2000, с. 55).

В какво се изразяват най-специфичните особености на трите типа политическа култура?

Патриархалната политическа култура е традиционна култура и „се характеризира с нулева честота на разпределение на ориентациите спрямо специализираните политически обекти“. Поданическата политическа култура от своя страна „се характеризира с висока честота на ориентациите, спрямо значително по-диференцирана политическа система, респ. аспектите на нейния изход. Ориентациите на специфичните обекти на „входа“ на системата и тези към „Аз-а“ като участник в политическия процес клонят към нула“. Индивидът в тази култура е афективно ориентиран към правителствения авторитет, може да изпитва гордост към него, да го приема за легитимен или не. Поданическата политическа култура се характеризира с твърде ограничено идентифициране на „Аз-а“ с политическия живот, към който индивидът се отнася пасивно. Участващата политическа култура ориентира членовете на обществото спрямо системата като цяло, към политическите и административните процеси, т.е. към основните два аспекта на „входа“ и „изхода“ на политическата система“. Индивидите, обръща внимание проф. Пламен Георгиев, обаче се ориентират към значително по-активистка роля на „Аз-а“ в политическия живот, въпреки че чувствата и оценките им за тази роля могат да варират от приемане до пълно отхвърляне на политическия субект (Георгиев, 2000, с. 58-66).

Наред с характеризираните три типа политическа култура Гейбриъл Алмънд и Сидни Верба въвеждат и смесени политически култури - патриархално-поданическа, поданическо-участваща, патриархално-участваща и гражданска култура като смесен тип култура. Според тях „гражданската култура е потвърдена (allegent) участваща култура. Индивидите не само са ориентирани към политическия „вход“, но са ориентирани позитивно към „входа“ на политическите структури и политическия процес“, т.е. политическата култура и политическата структура са съгласувани и те могат да се развиват само в стабилно демократично общество (Георгиев, 2000, с. 72). За Алмънд и Верба, казва проф. Пламен Георгиев, гражданската култура е „смес“ от ценности и структури, характерни за патриархалната, поданическата и гражданската култура, респ. на „традиционализма“, „поданичеството“ и „гражданството“, в качеството им на социологически институции в конкретното общество (Георгиев, 2000, с. 394).

Гражданската култура в Западния свят, обръща внимание проф. Пламен Георгиев, е смесена култура, която повече или по-малко успешно и удачно комбинира патриархални, поданически и участващи ориентации. Развитието на тези ориентации следва да бъде обаче такова, че новите ориентации към политическо участие, както изрично изтъкват Алмън и Верба, да успеят да се слеят с по-старите, без да ги премахват (Георгиев, 2000, с. 74).

Гейбриъл Алмънд и Сидни Верба разглеждат въпроса за политическата култура във връзка с убежденията на хората и тяхното формиране. „Тя, според тях, се отнася до системата от убеждения (beliefs) за образците на политическо взаимодействие и политическите институции. Тя се свежда не до това, което става в света на политиката, а до това какво мислят хората, че става. Определят и основните видове убеждения, а именно: „емпирични убеждения за действителното състояние на политическия живот; убеждения за целите и ценностите, които трябва да се преследват в политическия живот; и тези убеждения могат да имат важни експресивни и емоционални измерения“ (Георгиев, 2000, с. 292).

Емпирични убеждения за действителното състояние на политическия живот изразяват политическите познания на човека. Неговите съзнателни действия се мотивират от убежденията за целите, които си поставя в политическите взаимоотношения, а убежденията за ценностите изразяват емоционалното му отношение към тях.

Водещ институт за формиране на политическата култура на гражданите, според Гейбриъл Алмънд и Сидни Верба, това е образованието. „То може да обучи индивидите на умения за политическо участие. Те могат да бъдат научени как да събират информация, как да градят контактите с медиите, да се усвоят формалните структури на политиката, както и значението, което имат държавните политически институции... „Ала образованието не може всичко“, за формирането на пълноценна политическа култура имат значение всички канали на политическа социализация в дадено общество“ (Георгиев, 2000, с. 72).

Под влияние на теоретичните постановки на Гейбриъл Алмънд и Сидни Верба за политическата култура, през 60-те години на ХХ в. се появяват различни дефиниции и становища. Въпреки множеството становища за структурата на политическата култура, казва проф. Георги Манолов, в литературата все пак има оформено единно виждане за фундаменталните елементи на това явление: политически знания и ценности; политически традиции, норми и образци на политическо поведение; политически идеи и идеали, политически позиции (и тяхната рационална и емоционална същност); ценностно отношение към политиката и пр. Въз основа на това схващане за структурата на политическата култура той определя следните три по-важни елемента: политически знания и ценности; политически норми, традиции и образци на политическо поведение; политически идеи и идеали (Манолов, 2019, с. 366-367).

Убедителността на формулираните фундаментални елементи на политическата култура се подкрепя от факта, че те имат отношение към характерологичните черти на личността - познавателни, емоционално-чувствени и поведенчески. Проявяват се чрез знанията за властта и политическите институции, емоционалното отношение към политическите явления и дейности, както и оценъчните ориентации, формиращи морала му. А като гражданин, участващ в политическия процес, посочените черти се проявяват чрез образците на политическо поведение и действие, обусловени от типа политическа култура, характерна за обществото, в което той живее.

Всяко едно общество има своя специфична политическа култура, която включва политическите и гражданските традиции, възприети образци на политическо поведение и начини на действие. Те определят облика на поведението на неговите граждани като субекти в политическия процес.

2. Исторически поглед върху формирането и развитието на българската политическа култура

Модерната политическа култура на българския народ се формира през Българското възраждане. Ето защо не можем да характеризираме съвременното ѝ състояние, без да вземем под внимание традициите, формирани през тази епоха.

През Възраждането културно-просветната и възпитателната дейност на читалищата и свързаните с тях доброволни сдружения, местните революционни комитети, както и проповедническата дейност на православните храмове с внушенията си, дават своя принос за формирането на нова политико-гражданска култура, която е демократична по своя характер. Тя формира новия облик на българина, излязал от прегръдките на традициите. В новите условия той се откроява със своята индивидуалност, стреми се към знания не само за придобиване на необходимите му умения за труд, но за изработване и на светогледна позиция, която му позволява да вижда процеси и явления много по-далеч от родното му място и община. За първи път през Възраждането, казва Иван Хаджийски, калоферци, котленци престанаха да разбират под думата „отечество“ само своето собствено село. За първи път във Възраждането думата „държава“ престана да значи за отделния земеделец само неговото собствено имение (Хаджийски, 2008, с. 169). По този начин в съзнанието на всеки българин се очертава не само принадлежността към неговата семейна и селищна среда, но и към българската национална общност. Благодарение на своята просветеност и самосъзнание за българска принадлежност той взема активно участие в обществения живот и придобива национално самосъзнание и самочувствие на творец на собствената си и националната ни съдба (Хаджийски, 2008, с. 169).

От позициите на така описаните промени в духовния облик на възрожденските българи настъпват изменения и в политическата им култура. Според проф. Пламен Георгиев, полагат се основите на участващата българска политическа култура. Тя ги формира като субекти на своята колективна съдба, а обектът на тяхната съвместна дейност е формиращата се българска политическа общност. Ето защо придобиват самосъзнание за принадлежност като поданици на бъдеща собствена държава (Георгиев, 2000, с. 151-176).

Новият тип политическа култура е мотивиращата духовна сила на апостолите, начело с харизматичния Георги Бенковски, които се проявяват не само като организатори на населението от Панагюрище, Копривщица и околните села, но и като вдъхновители и ръководители на Априлското въстание от 1876 г. Проф. Пл. Георгиев издига и защитава тезата, че „Априлското въстание от 1876 г. е уникална българска форма за изява на участващ тип политическа култура, в която авторитарното начало, представлявано от апостолите, но най-ярко в лицето на Георги Бенковски, има по-дълбоки основания в традиционната българска култура, за разлика от тогавашните европейски „веяния“. Като под „веяния“ той има предвид идеите на Френската революция и бонапартизма в съзнанието на българския елит и отделни по-просветени съсловия в нашето общество. Българското политическо участие, според него, се изявява като културно-политически императив, проправил пътя на българското народовластие и така по категоричен начин то препотвърждава европейската идентичност на

нашият народ. При това в „качеството ѝ на единствено възможен и смислен образец за последователно съгласувано взаимодействие между политическа култура и система, в контекста на прекъснатата в продължение на пет века българска държавност.“ Нашата участваща политическа култура проявила се в подготовката и провеждането на Априлското въстание е еманация на политическите култури на новото време, т.е. подчинява се както на по-обща, така и на свои особени, вътрешно системни образци на политическо поведение и култура (Георгиев, 2000, с. 115).

Собствено-поданическите нагласи и политически ориентации на българина, след краха на Въстанието и Освобождението на България от Османско владичество през 1878 г., казва проф. Пламен Георгиев, „не успяват да прораснат в системата на същинска поданическо-участваща култура. За да резултират посетне в такъв тип „смесена“ култура, която да поеме свои автономни гражданско-политически функции, т.е. да тръгнат по плавния, ако не и утъпкан път на еволюционно развиващите се, взаимопроникващи и саморегулиращи се култури, свойствени на редица европейски нации и народи. Възкресяването на този тип политическа култура се оказва непосилна задача за българския политически дух през целия XX в. (Георгиев, 2000, с. 116).

След падането на тоталитарния режим през 1989 г. у нас настъпват съществени промени в политическата култура особено на поколенията, социализирани в новите условия. Те, според проф. Антоний Тодоров, са „потопени в нова действителност, където богатството носи власт, силата е инструмент за постигане на личните цели, пазарът, а не държавата е въздесъщ“. Ето защо те са пазарно ориентирани, консуматорски настроени и ценящи високоплатената работа. Ползващи интернет практики, които създават други условия за общуване и взаимодействие, които не са познати преди (Тодоров, 2011, с. 23).

Пазарните отношения създават убеждението, че всичко е стока включително и политическите програми. Ето защо се разпространява разбирането за политиката като „политически пазар“. Това стимулира такова отношение и на гражданското общество към политическата дейност. Българската политическа култура започва да усвоява нови ценности. Видимо те се оказват „в противоречие с предписвания демократичен републиканизъм, изискващ от гражданите съпричастност и участие в общото дело. Тя придобива характеристики, които са противоположни на класическата гражданска култура, дефинирана от Алмонд и Верба“ (Тодоров, 2011, с. 23).

Съвременната политическа култура, според проф. Антоний Тодоров, придобива трайна черта, каквато е характерна за манихейството. Тук не става дума за изповядване на религия, а „за същностно разбиране на света, обществото и политиката като фундаментално разделени на добра и лоша половина“. Този възглед води до разделяне на участниците в политиката на приятели и врагове. Разпространява се вярата в способността на една „силна ръка да накаже „лошите“ и да въдвори справедливост. От тази позиция политическият лидер се представя като „силен мъж“, носител на „мъжественост“, решителност и воля, същевременно добродетелен, интелигентен и знаещ (Тодоров, 2011, с. 24).

Като друга съществена черта на съвременната българска политическа култура се посочва „свръхостойността на политическата власт“, което води до омаловажаване на гражданската инициатива, възможността да се постигат важни обществени цели извън институциите и дори без тях. Това, според проф. Антоний Тодоров „е донякъде проява на един дълбоко възприет етатизъм,

особено голямо доверие към държавата „дори когато всички я критикуват и всички я смятат за „провалена“, винаги си представят, че именно тя трябва в крайна сметка да се погрижи за всичко“ (Тодоров, 2011, с. 24).

С характеристиката на съвременната българска култура се свързва и комплексът за малоценност, проявяващ се в тревожното лутане между мании за национално величие и непрекъснато самосъжаление, че сме най-зле от всички, както и силно разпространена гражданска безотговорност. Тя от своя страна върви заедно с гражданския цинизъм, който подхранва „популистското говорене противопоставящо „народа“ на „управляващите“, независимо кой в момента е в управлението. Сякаш, когато си част от „народа“, каквото и да кажеш е оправдано, а когато попаднеш в управлението, ставаш „като тях“, т.е. корумпиран, лицемер и егоист“ (Тодоров, 2011, с. 25).

Съвременната българска политическа култура, казва проф. Антоний Тодоров, е белязана и от един дълбок общностен консерватизъм. Той е свързан с едно нежелание на голяма част от българското общество да си представя България като модерна държава, т.е. тя е в представите ни със „старините“ - тракийското злато, иконите, и традиционните занаяти. Модерното не присъства в нашите представи (Георгиев, 2000, с. 53)

Интересно за нас е къде проф. Антоний Тодоров вижда причините за посочените черти на съвременната ни политическа култура. Според него, те са резултат „и от историческото развитие и от днешните взаимодействия в обществото между елитите, публиката и медиите. Тези черти са „комфортни за публиката – тя вижда вината единствено в управляващите, без да приема, че те са представителни за днешната публика. Именно за това общественото мнение се нуждае също от възпитание в граждански дух“. Разбира се, за това ѝ състояние имат своя принос както политиците с ефектното си радикално говорене, за да дисквалифицират противниците си, така и медиите, но не като посредник на общественото мнение, а като корпоративни участници в политическия процес, застъпващи своите разбирания (Тодоров, 2011, с. 26).

Тази песимистична картина на гражданското участие в България не трябва да ни кара, обръща внимание проф. Антоний Тодоров, „да не забелязваме съществуването на макар и разпръснати, малобройни, но способни на мигновена мобилизация граждански движения. Те ангажират предимно по-млади хора в определени каузи“. Представяват една нова проява на гражданска култура, стига да запазят автономията си и да не бъдат инструментализирани от отделни политически партии (Чилев, 1997, с. 27).

Въпреки поредицата от граждански и политически субекти, имащи отношение към политическата култура и възпитание на българския народ, както през десетилетията след Освобождението, така и в съвременните условия „липсата на систематизирано политическо образование е причина за фрагментарността на неговите политически познания. Отсъствието на целенасочено политическо възпитание прави знанията му самоцелни, а възгледите му еkleктически“ (Чилев, 1997, с. 114) Много навременна е следната препоръка на проф. Антоний Тодоров: „Очевидно е, че българското общество се нуждае от активна мрежа от гражданско образование и гражданска култура. Именно мрежа, а не централизирана структура, за да се обхванат, както публичните образователни институции, така и политическите партии, синдикатите, НПО, различните граждански инициативи и движения в едно широко и успешно сътрудничество“ (Тодоров, 2011, с. 27).

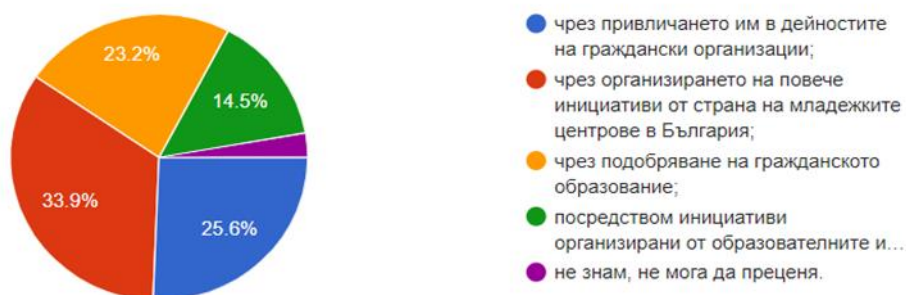
В периода 08.06.2022 г. и 08.07.2022 г. проведохме анкетно проучване, с което искахме да установим нагласите на хората към гражданския сектор в България, както и ролята на гражданското образование за привличане на младите хора към него.

Ето защо към анкетираните се обърнахме и с въпрос, чрез който да намерим начините и подходите за активизиране на младите хора за граждански живот на местно и национално ниво. При пет предварително дефинирани начина, анкетираните изтъкват на първо място като най-важно „организирането на повече инициативи от страна на младежките центрове в България“, като 33.9% от попълнителите посочват този отговор. На второ място се нарежда отговорът „чрез привличането им в дейности на гражданските организации“ с 25.6% от анкетираните. С почти равен резултат на трето място е отговорът „чрез подобряване на гражданското образование“ с 23.2%. На следващото място се нареждат „посредством инициативи, организирани от образователни и културни институции“. Само 2.8% отговарят, че не знаят и не могат да преценят. За да може да се изгради активно гражданско общество, младите хора в България трябва да се развият и изградят като личности, посредством участие в дейности, организирани от младежките центрове, неправителствените организации и културните институции. Но също така е необходима и промяна в гражданското образование в училищата, то трябва да стане по практически ориентирано, така че да отговаря на съвременните обществени отношения. Да се преподава от преподаватели, които имат политическо образование, за да могат най-адекватно да отговорят на динамиката на тази дисциплина. Училищата трябва да започнат да си съдействат още по-ефективно с различните младежки организации и институции, работещи за и с младите хора в България.

8. Кои са факторите за активизиране на младите хора в гражданския живот на местно и национално ниво?

289 responses

Фигура 1. Кръгова диаграма относно факторите за активизиране на младите хора в гражданския живот на местно и национално ниво
Източник: Анкетно проучване „Лидерство и гражданско участие“

Както става ясно от предходния въпрос, активизирането на младите хора за гражданско участие на местно и национално ниво преминава и през подобряване на гражданското образование в България. Със следващия въпрос ние търсим къде са пропуските му, за да можем да ги адресираме най-правилно, като даваме четири предварително дефинирани отговора и един - свободен. По този начин има възможност всеки анкетиран да отговори възможно най-обективно къде са

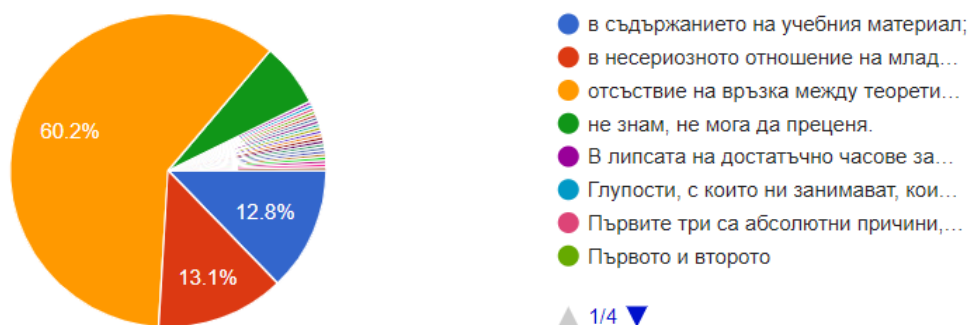

пропуските в гражданското ни образование. Отговорът, подкрепен от най-много анкетираните е „отсъствие на връзка между теоретичните знания и придобиване на практически умения“. Цели 60.2% са посочили това като причина. С почти изравнени показатели са следващите два отговора. 13.1% от анкетираните посочват, че пропуските в гражданското образование у нас са плод на „несериозното отношение на младежите към предмета“, а 12.8% посочват като проблем „съдържанието на учебния материал“.

9. Къде са пропуските в гражданското образование в България?

289 responses

Фигура 2. Кръгова диаграма относно пропуските в гражданското образование в България

Източник: Анкетно проучване „Лидерство и гражданско участие“

Можем да обобщим, че реално около 86% от анкетираните заявяват, че проблемите на гражданското образование се определят от самия начин на формулиране и представяне на учебния материал, а това води след себе си подценяване на предмета от страна на учениците.

Това наше становище се потвържава и от отворените отговори, където част от анкетираните изтъкват следните проблеми:

- „Липсата на достатъчно часове за изучаване на гражданско образование и недостатъчната подготвеност на преподавателите в училищата по предмета“.
- „Липсата на унифицирана подготовка на учителите, които да го преподават и достатъчна ангажираност от страна на институциите към тази дисциплина“.
- „Освен в съдържанието, пропуск намирам и в начина, по който се преподават дори малкото неща, споменати в учебника по гражданско образование, според мен, трябва да се геймифицира процесът на обучение и да се въведат повече активности от неформалното образование“.
- „От една страна, то не е достатъчно застъпено в учебния материал, от друга, медиите не покриват толкова резултатите от него колкото негативните новини, защото са по-печеливши. Ако се акцентира повече на постигнатото по време на тези инициативи и хората виждат тяхното позитивно въздействие, тогава интересът ще нарастне и биха се включили, но когато не се показва ясно резултатът от тях, хората ще мислят, че каквото и да правят ще бъде безсмислено или няма да бъде достатъчно“.

Повечето отговори насочват към необходимост от цялостна промяна на това как се преподава този предмет, за да може той да бъде адекватен спрямо потребностите на младите хора. Освен това се нуждаем от обновяване и на учителския състав, който извършва преподаването на тази важна дисциплина, която възпитава новото поколение млади, активни и родолюбиви граждани. На последно място искаме да изтъкнем, по-малко от 7% са посочили, че не могат да определят, къде се коренят проблемите на нашето гражданско образование. Това означава, че голяма част от анкетираните имат мнение по въпроса и са запознати с предмета гражданско образование. Нека да не забравяме, гражданското образование е свързано не само с политиката, а най-вече с българската култура.

3. Съвременната перспектива на българската политическа култура

Както обърнахме внимание, според проф. Пламен Георгиев, българската политическа култура има своите основания във Възраждането ни. След 1989 г. тя придобива ред качества и типични функции на „смесена“ политическа култура от европейски тип. Тази култура, казва той, идва „да претвори в нов социален и политически контекст насилствено прекъсваните и системно отчуждавани, дълбоко суверенни форми и образци на действително българско демократично участие, заченато още в края на XIX век. Ала по ред обективни причини, неосъществени докрай от нас, българите в хода на XX в. И тук именно е нашият нов български шанс“. Тази мъчително прорастваща наша политическа култура, според него, „е особен „микс“ от един „стар-нов“ български традиционализъм, респ. наше поданичество и гражданство като елементи, конструиращи реалната политическа култура на всеки един народ или нация.“ Тази култура, според него, резултира от степента на успешно проникване на „стари“ и „нови“ ценности, респективно типични форми и образци на българския обществено-политически живот. Това е структурната основа, казва той, която формира и в която се изявява една нова културно-политическа идентичност на българския народ (Георгиев, 2000, с. 336).

За формирането на смесената политическа култура от европейски тип, фактор са и ценностите на гражданските култури в страни членки на Европейския съюз.

От тази гледна точка проф. Пламен Георгиев предлага идеи за по-рационална и системна политическа социализация в процеса на формиращата се нова колективна идентичност на българския народ на прехода към XXI в. Отстоява се тезата за поява на комплексно общество в България, основаващо се върху „смесена“ и рационално балансирана политическа култура - национална по форма и европейска по дух (Георгиев, 2000, с. 452).

В съвременните условия българското общество се свързва с нови цели, форми и средства за обществена и гражданско-политическа изява. За българския политически субект е ясно, че днешните социални, в това число граждански и политически движения, не се ангажират само с борба за разпределение на материални блага и ресурси, а и с начина, по който обществото генерира информация и предоставя комуникационни значения на своите членове. Подобни организации разглеждат себе си, като повече от „инструментални“ за постигане на определени политически и социални цели. Така социалната промяна се пренася към по-широко социално пространство. Те разчитат на принципно различна и качествено нова връзка в своите колективни действия, защото не се състоят от „атомизирани“ индивиди, а са „невидими мрежи“ от по-големи и

малки групи. Ето защо акцентират върху индивидуалните потребности, колективната идентичност и „временното членство“. Тяхната култура е селективно включващ се и изключващ се автономен „агент“, своеобразна среда и фактор за политическо участие. Чрез такава активност тази култура коригира и направлява обществената промяна, съобразно своите ценности и ориентири (Георгиев, 2000, с.380-384).

Откъсването от гравитацията на поредицата от „проби и грешки“ от 1989 г. насам, според проф. Пламен Георгиев, е възможно, ако се съхрани автономността на индивидите и социалните движения. Тези два особено важни „агента“ на промяната могат да бъдат запазени „чрез създаването и разширяването на правно гарантирани, независими публични пространства в качеството им на структуро-спойващи елементи на модерното гражданско общество“. Социалните движения от този характер не следва да бъдат доминирани от политически партии и правителства. Така да могат хората в тях „да преговарят демократично за своите потребности и нужди, като формулират социални политики, независимо от прерогативите на политическите партии“ (Георгиев, 2000, с. 387).

Подобни публични пространства, като местни комитети, медийни структури, групи по интереси, изследователски институти и други структури на гражданско представителство, успешно служат като форуми за социални и политически движения в Западна Европа и САЩ. Те дават гласност на дилеми на комплексното общество. Изразяват не само загриженост, но и конкретни искания на гражданското общество. Основавайки се на демократичните права и равенството на гражданите пред закона, тези публични пространства изпълват с реално съдържание процеса на демокрацията. Всичко това изглежда възможно, според проф. Пламен Георгиев, и в нашето общество, обаче оскъдицата и отчуждението на българина от политическия живот поражда апатия. Тя се обуславя не само от материални фактори и измерения, но и „в не по-малка степен е израз и на един особено изостанал вътрешен дефицит на политическа култура“ (Георгиев, 2000, с. 387).

Заключение

Въпреки поредицата от граждански и политически субекти, имащи отношение към политическата култура и възпитание на българския народ, както през десетилетията след Освобождението, така и в съвременните условия „липсата на систематизирано политическо образование е причина за фрагментарността на неговите политически познания. „Очевидно е, че българското общество се нуждае от активна мрежа от гражданско образование и гражданска култура. Именно мрежа, а не централизирана структура, за да се обхванат както публичните образователни институции, така и политическите партии, синдикатите, НПО, различните граждански инициативи и движения в едно широко и успешно сътрудничество“ (Тодоров, 2011, с. 27).

Проф. Антоний Тодоров е за преодоляване на дефицитите в политическата култура чрез създаването на мрежа от образователни институти (Тодоров, 2011, с. 27). Проф. Пламен Георгиев има известни резерви по отношение на политическите партии. Съхраняването на автономността на индивидите и социалните движения той вижда „чрез създаването и разширяването на правногарантирани, независими публични пространства в качеството им на структуро-спойващи елементи на модерното гражданско общество“. Така, според

него, хората да могат в тях „да преговарят демократично за своите потребности и нужди, като формулират социални политики, независимо от прерогативите на политическите партии“ (Георгиев, 2000, с. 387).

Ние подкрепяме идеята за активна мрежа от гражданско образование и гражданска култура, в която да влизат както държавни образователни, така и партийни структури. Мрежата обаче трябва да съхранява автономността на гражданите и социалните движения, спойващ елемент на които е модерното гражданско общество. Това са водещите демократични преспоставки, според нас, за промяна в съвременната политическа социализация на гражданите.

Институциите, които просвещават и възпитават гражданите, за да бъдат активни трябва да поставят акцента върху формирането на техните граждански убеждения. В анкетата, която проведохме, също се обръща внимание, че е необходима промяна в гражданското образование в училищата. Да е практически ориентирано, така че да отговаря на съвременните обществени отношения. Училищата да си съдействат още по-ефективно с различните младежки организации и институции, работещи за и с младите хора в България. Знанието се превръща в убеждение чрез практическото му приложение за решаване на конкретен проблем.

Използвани източници

- Георгиев, П. (2000). Българската политическа култура. София: Изд. К&М.
- Манолов, Г. (2019). Съвременни политически системи. Пловдив: Изд. ВУСИ.
- Тодоров, А. (2011). Българската политическа култура и гражданско участие, фондация. София: Изд. „Фридрих Еберт“, бюро България.
- Хаджийски, Ив. (2008). Историческите корени в нашите демократически традиции. В: Морална карта на България. София: Изд. „Захари Стоянов“.
- Чилев, Г. (1997). Народопсихология и политическа култура на българина. София: Военно издателство.

